

نویسنده: محمد رضا محسنی حقیقی – شاعر، نویسنده و پژوهش‌گر

ارتباط با نویسنده رایانامه: Info@rezamohseni.ir

شبیوه ارجاع به مقاله:

محسنی، محمدرضا (مهر ۱۳۹۶). «پان‌ترکیسم در ایران، از ادعا تا واقعیت»، تارنمای محمدرضامحسنی:

<http://rezamohseni.ir/پان‌ترکیسم-در-ایران/>

عنوان

پان‌ترکیسم در ایران، از ادعا تا واقعیت

چکیده

جنبش پان‌ترکیسم با توجه به ماهیت همه‌خواه بودن و کوشش برای گردهم‌آوردن ترک‌زبانان جهان زیر یک پرچم، کشورهای فراوانی از جمله ایران را مورد هدف قرار داده است. این جنبش در کشورهای گوناگون با توجه به گذر زمان و ساختار سیاسی و فرهنگی آن کشور، بر روی پرسمان‌هایی متفاوت تمرکز دارد. به همین دلیل بررسی درستی و یا نادرستی ادعاهای مطرح از سوی هواداران پان‌ترکیسم با تمرکز بر جنبش‌ها و گنش‌گری‌های ایشان در کشور ایران دارای اهمیت است. از جمله مهم‌ترین ادعاها و فعالیت‌های گنش‌گران این جنبش در ایران، که گاه در قالب و با نام گروه‌های ملی، مدنی، قوم‌گرا، جدایی‌خواه، هویت‌طلب و غیره از طریق رسانه‌های گوناگون خواست‌های خود را مطرح می‌سازند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱- به کار بردن اصطلاح «ملت» برای مردم ترک‌زبان آذربایجان ۲- نبود رسانه، کتاب و نشریه به زبان ترکی آذربایجانی ۳- ابداع و به‌کارگیری اصطلاح «پان‌فارس» ۴- ادعای تبعیض اقتصادی و اجتماعی نسبت به مردم ترک‌زبان در ایران ۵- ادعای وجود دسیسه‌ی دولت جهت از میان بردن محیط زیست منطقه از جمله خشکاندن دریاچه ارومیه ۶- ادعای نبود کشور و دولتی به نام ایران تا پیش از روی کار آمدن خاندان پهلوی ۶- ادعای جمعیت ۳۰ میلیونی یا آمار ۴۰٪ آذری‌زبان در ایران و...

کلیدواژه‌ها

پان‌ترکیسم در ایران، پان‌ترکیسم، پان‌ترکیست، ایران، آذربایجان

پیش‌گفتار

جنبش پان‌ترکیسم از سال ۱۸۸۰م از سوی نواندیشان کشور ترکیه و با هدف یک‌پارچه ساختن همگی ترک‌زبانان، بنیان‌گذاری شده (فیش‌من، ۲۰۱۱: ۲۶۹) و تاکنون در ریختارهای گوناگون نمود پیدا کرده است. این اندیشه افزون بر کشور ترکیه بر کشورهایمانند روسیه، گرجستان، یونان، قبرس، اوکراین، ارمنستان، ازبکستان و چین تأثیرگذار بوده است. ایران با توجه به جمعیت ترک‌زبانی که در بخش شمال‌غربی خود دارد، مورد توجه جنبش پان‌ترکیسم بوده است، ولی این جریان در تراز جهانی مورد بررسی قرار نگرفته و ناشناخته مانده است.

به کارگیری خشونت و نسل‌کشی ارمنی‌ها (United Nations 1985) از سوی ترکان جوان (۱۹۱۵-۱۹۱۷) و کوشش برای زدودن دیگر اقلیت‌های ساکن آناتولی مانند کردها، آشوریان (ملسون، کوپر ۱۹۹۶: ۱۳۹) و یونانیان (Rummel, 1997: Chapter 5) می‌تواند ارتباط مستقیمی با جنبش پان‌ترکیسم داشته باشد.

کانون‌هایی که اندیشه‌های پان‌ترکیستی را رواج می‌دهند برای پیش‌برد اهداف خود موضوع‌هایی را مطرح می‌کنند که معمولاً در محافل علمی دارای اعتبار نیستند و بیش‌تر کوشش آن‌ها بر تاثیرگذاری روی عامه‌ی مردم است. برای نمونه تاریخ‌نگاری نویسندگان ملی‌گرای ترکیه پیرامون ریشه‌ی ترکی اقوام باستانی مانند: ایلامی، سومری، هیتی، سکا، سمرت، سرخ‌پوستان آمریکایی، مجارها و کم‌وبیش همگی اقوام باستانی آسیای میانه^۱ مردم اسکاندیناوی و آینه‌های ژاپن^۲، تمدن‌های کهن آسیای غربی تا سبیری و آناتولی تا غرب چین^۳ قابل توجه است.

همین ادعاها در ایران و نسبت به اقوام ایرانی‌تبار و ایرانی‌زبان مانند اشکانیان، سمرت‌ها، مادها، سکاها و... وجود دارد. در پی این ادعاها تمدن‌های روم، چین، هند، مصر و اتروسکان‌ها و .. در واقع دارای ریشه‌ی ترکی هستند.^۴

پان‌ترکیسم از گردآمدن ترک‌زبانان سراسر جهان زیر یک پرچم یگانه بدون توجه به پیشینه‌ی تاریخی، فرهنگی و زبانی سخن می‌گوید. احتمالاً الگوی تاریخی خود را از دو امپراتوری عثمانی و مغول‌ها می‌گیرد. نظریه‌های سیاسی پان‌ترکیست‌ها که مربوط به کشور ایران می‌شود گستره‌ای بزرگ دارد که در این مقاله می‌کوشیم به چند مورد برجسته‌تر و با اهمیت‌تر اشاره کنیم. این ادعاها که گاه به صورت ارائه‌ی آمارهای جمعیتی عراق آمیز، رسانه‌ای و گاه شامل به‌کارگیری اصطلاحات حقوقی و شیوه‌های نوشتاری جدید و یا زیر سوال بردن نام‌ها، جای‌نام‌ها و سرانجام ادعای دسیسه‌چینی‌های گوناگون در کشور ایران، معمولاً در شبکه‌های اجتماعی و اینترنت مطرح می‌گردد نیازمند بررسی در یک چهارچوب علمی است تا درستی یا نادرستی آن‌ها روشن شود.

پان‌ترکیسم در تراز جهانی اندیشه‌ی سیاسی شناخته شده‌ای است و کسانی مانند جیکوب لاندو (لاندو ۱۹۹۵) ولادمیر مینورسکی (رضا ۱۳۸۳: ۵۴۹-۵۵۶) رئیس‌نیا (رئیس‌نیا ۱۳۹۴) کاوه فرخ (فرخ، ۲۰۱۶) به بررسی و نقد آن پرداخته‌اند. ولی با توجه به آن که نظریه‌های پان‌ترکیستی با گذر زمان دگرگون گشته و همواره با ادعاهای تازه‌ای از سوی نوآندیشان پان‌ترکیست روبرو می‌شویم، هم‌چنین با توجه به این‌که تمرکز نقد و بررسی‌های این اندیشه‌ی سیاسی هیچ‌گاه به صورت تخصصی روی کشور ایران نبوده است، پرداختن به این پرسمان بایسته می‌نماید. لذا جستار پیش‌رو به بررسی پیشینه و وضعیت کنونی اندیشه‌ی پان‌ترکیسم و تاثیرات آن بر نظام سیاسی و فرهنگی کشور ایران می‌پردازد.

¹ - Speros Vyronis, Jr., *The Turkish State and History: Clio Meets the Grey Wolf*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies. 1991.

President Kazakh NUSF publishes New Book

² - Түркмєны - предки ацтеков, инков, древних шумеров и суровых норвежцев

³ - K.Zakiryanov "Under the Wolf's nest. A Turkic Rhapsody"

⁴ - Lynn Meskell, "Archaeology Under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East", Routledge, 1998.

Джейхун Алекперов. О тюркских корнях в истории Древнего Рима

۱- آذری‌ها، ملیت یا قومیت؟

گروه‌های پان‌ترکیستی، ایران را کشوری چندملیتی می‌دانند و اقوامی مانند بلوچ، گُرد، آذری و... را ملت‌های درون ایران برمی‌شمارند. بررسی‌ها و تعریف واژه و اصطلاح ملت در سامانه‌ی نوین سیاسی نوین دارای تعریف مشخص است. برای نمونه: «ملت به گروهی از انسان‌های دارای فرهنگ، ریشه نژادی مشترک و زبان واحد اطلاق می‌گردد که دارای حکومتی واحد هستند یا قصدی برای خلق چنین حکومتی دارند.» (مک‌کین، ۲۰۰۵: ۲۰۵۱) ملت تعریفی فراتر از قومیت‌ها دارد. ملت اشاره‌ای است به گروهی بزرگ‌تر از قومیت‌ها که دارای ویژگی‌های مشترکی مانند زبان، سنت‌ها، آیین‌ها، رسوم، تبار هستند.^۵ هم‌زیستی درازمدت و سامان‌مند، فرهنگ، حیات اقتصادی، سرزمین و سرزمین مشترک از دیگر نشانه‌های یک ملت است.^۶

زبان و ملت‌سازی

آن‌چه آشکار است زبان به تنهایی عامل تشکیل یک ملت در جهان مدرن نیست. برای نمونه ایرلندی‌ها و انگلیسی‌ها از یک زبان مشترک برخوردارند ولی هرکدام خود را از نظر فرهنگ و تاریخی دو ملت جداگانه می‌دانند. همین جریان درباره‌ی کشورهای عربی و غیره نیز وجود دارد و باوجود کوشش‌ها تاکنون یکپارچگی کشورهای عرب‌زبان به معنای واقعی به انجام نرسیده است.

هم‌چنین زبان مشترک اسپانیولی کشورهای آمریکای جنوبی هیچ‌گاه باعث ایجاد یک ملت یگانه نشده است. به وارونه‌ی این پرسمان، در کشورهایی مانند سوئیس، چین، هند و آمریکا زبان‌های گوناگون وجود دارد ولی همگی انسان‌های درون مرزهای این کشورها یک ملت به‌شمار می‌آیند.

سوئیس: ۶۱٪ آلمانی‌زبان، ۲۳٪ فرانسوی‌زبان، ۸٪ ایتالیایی‌زبان و...^۷

آمریکا: ۸۰٪ انگلیسی‌زبان، ۱۲٪ اسپانیولی‌زبان

چین: در چین نزدیک به ۲۹۲ زبان وجود دارد.^۸ ماندارانی‌زبان ۷۰٪، ۳۰٪ دیگر زبان‌ها

⁵- See, Anthony D. Smith, "Ethnie and Nation in the Modern 17.

⁶- Ioseb Jughashvili (1913). "National Question" (in Russian) (Nos. 3-5). Prosveshcheniye.

⁷ - Bevölkerung, Strukturhebung der eidgenössischen Volkszählung 2011: Bevölkerung nach Sprache und Religion, Ständige Wohnbevölkerung ab 15

Jahren nach zuhause gesprochenen Sprachen, 2011" (XLS). <http://www.bfs.admin.ch> (Statistics) (in German, French, and or Italian). Neuchâtel: Swiss

Federal Statistical Office, 2013. 30 May 2013. Retrieved 22 December 2013

⁸ - Languages of China – from Lewis, M. Paul (ed.), 2009. Ethnologue: Languages of the World, Sixteenth edition. Dallas, Tex.: SIL International.

⁹ - Kaplan, Robert B. and Richard B. Baldauf (2008). Language Planning and Policy in Asia: Japan, Nepal, Taiwan and Chinese characters. Multilingual Matters. p. 42. ISBN 9781847690951.

هند: هندی ۲۵۸-۴۲۲ میلیون تن، بنگالی ۸۳ میلیون تن، تلگو ۷۴، مراتی ۷۲، تامیلی ۶۱، کانارایی ۵۵، اردو ۵۲، گجراتی ۴۶ و...^{۱۰}

تبار و ملت‌سازی

حتی تبار یکسان نژادی نیز نمی‌تواند به تنهایی سازنده‌ی ملت باشد. برای نمونه

در کشور آمریکا:

آمریکایی_ژرمنی: بیش از ۵۰ میلیون تن، ایرلندی_آمریکایی ۳۷ میلیون تن، مکزیکی_آمریکایی ۳۱ میلیون تن، انگلیسی_آمریکایی ۲۸ میلیون تن^{۱۱}، آفریقایی_آمریکایی ۴۲ میلیون^{۱۲}

در هند:

۸۰٪ هند، ۱۳٪ مسلمان، ۲،۳٪ سیک، ۱،۹٪ بودایی و دیگر ادیان زرتشتی، بهودی و...^{۱۳}

دین نیز به تنهایی نمی‌تواند سازنده‌ی یک ملت باشد.

در چین:

۸۷٪ خداناباور، تائوئیسم یا...، ۶٪ بودایی، ۲٪ مسیحی، ۲٪ آیین‌های بومی، ۱،۷٪ مسلمان و...^{۱۴}

۲- نبود رسانه، کتاب و ممنوع بودن به‌کارگیری زبان ترکی آذری

ادعای نبود رسانه، نشریه، یا ممنوع بودن به‌کارگیری زبان ترکی و نبود کلاس‌های آموزشی به زبان ترکی آذری از جمله ادعاهایی است که همواره از سوی کنش‌گران پان‌ترکیست مطرح می‌شود که درستی یا نادرست این موارد باید بررسی شود.

¹⁰ - "Statement 1 - Abstract of Speakers' Strength of Languages and Mother Tongues - 2001". Government of India. Archived from the original on 29 October 2013. Retrieved 11 December 2014

¹¹ - Population by Selected Ancestry Group and Region: 2009" (PDF). U.S. Census Bureau. Retrieved August 5, 2014.

Oleaga, Michael. "Immigration Numbers Update: 13 Million Mexicans Immigrated to US in 2013, But Chinese Migrants Outnumber Other Latin Americans". Latin Post. Archived from the original on September 5, 2014. Retrieved December 28, 2014.

¹² - "The Black Population: 2010" (PDF). Census.gov. September 2011. Retrieved June 3, 2013.

¹³ - "Religious Composition", Office of the Registrar General and Census Commissioner (Ministry of Home Affairs, Government of India), 2010-2011, retrieved 23 July 2011

¹⁴ - Chinese Family Panel Studies's survey of 2012. Published in The World Religious Cultures issue 2014: 卢云峰: 当代中国宗教状况报告——基于CFPS (2012) 调查数据. p. 13, reporting the results of the Renmin University's Chinese General Social Survey (CGSS) for the years 2006, 2008, 2010 and 2011, and their average. Note: according to the researchers of CFPS, only 6.3% of the Chinese are not religious in the sense of atheism; the others are not religious in the sense that they do not belong to an organised religion, while they pray to or worship gods and ancestors in the manner of the traditional popular religion.

در ماده‌ی ۱۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده است:

«زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان باشد. ولی استفاده از زبان‌های محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس در کنار زبان فارسی آزاد است»

برپایه‌ی این قانون

- ۱- تدریس در آموزش‌گاه‌های دولتی به زبان و خط رسمی کشور یعنی فارسی است.
- ۲- رسانه‌های گروهی به زبان‌های بومی و قومی آزاد است.
- ۳- مطبوعات به زبان‌های بومی آزاد است.
- ۴- تدریس ادبیات زبان‌های بومی و قومی آزاد است.
- ۵- زبان فارسی زبانی مشترک در نظر گرفته شده است.

صدا و سیمای ایران هم‌اکنون ۲۴ شبکه‌ی محلی دارد که دست‌کم در چند شبکه‌ی استانی ملی روزانه برنامه‌هایی به زبان ترکی پخش می‌شود. از جمله شبکه‌های استانی سهند (تبریز)، اشراق (زنجان)، سیلان (اردبیل)، آذربایجان غربی و شبکه‌ی برون‌مرزی سحر. (Wikipedia, List of Azerbaijani-language television channels)

چاپ و پخش نشریه، مجلات و کتاب.. به زبان ترکی-آذری سال‌ها در حال انجام است. یک آمار به‌چاپ رسیده در سال ۱۳۷۳ خورشیدی از چاپ نزدیک به ۹۳۴ عنوان، کتاب، روزنامه، مجله و نشریات خبر می‌دهد (موسوی ۸). آمار تازه‌تر از آثار چاپ شده به زبان ترکی آذربایجانی در تارنمای رسمی خانه‌ی کتاب در دسترس است. در بخش جستجوی تارنما با محدود کردن جستجو به زبان ترکی نزدیک به ۲۵۹۳ عنوان کتاب ثبت شده یافت می‌شود (تارنمای خانه کتاب ۱۳۹۴)

زبان و ادبیات ترکی در دانشگاه تبریز مطابق با قانون اساسی ایران تدریس می‌شود (تارنمای دانشگاه تبریز ۱۳۹۴). هم‌چنین زبان ترکی استانبولی در تبریز تدریس می‌شود (مرکز آموزش‌های آزاد و مجازی دانشگاه تبریز ۱۳۹۴). در برپایه‌ی همین قانون تدریس در مدارس با زبان و خط مشترک ایران یعنی فارسی انجام می‌شود. هم‌اکنون بیش‌تر تمرکز نظریه‌پردازان پان‌ترکیست بر تدریس دروس به زبان ترکی در مدارس دولتی به عنوان یک حق بشری است. این درحالی است که مراجعه به ماده ۲۷ میثاق بین‌الملل حقوق مدنی- سیاسی، به ما نشان می‌دهد که تدریس و ایجاد آموزش‌گاه به زبان قومی توسط دولت‌ها یک الزام نبوده بل که جلوگیری از سخن‌گفتن اقلیت‌ها به زبان خود را منع می‌کند^{۱۵}.

بی‌پایه بودن برخی از این موارد باعث واکنش‌هایی از سوی دولت ایران نیز شده است. برای نمونه دولت ایران این گروه‌ها را وابسته به سازمان‌های جاسوسی می‌داند. برخی از اسناد نیز این گفته را تایید می‌کنند:

¹⁵ - Text of the Covenant, "International Covenant on Civil and Political Rights":
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>

برای نمونه روزنامه‌ی جمهوری‌ت از ارتباط شبکه‌ی گوناگون تی وی با سازمان سیا خبر داده است. (Hürriyete, 2006) هم‌چنین در گزارش روزنامه‌ی گاردین که برگرفته شده از اسناد ویکی‌لیکس است به سخنان «مئیر داگان» رئیس موساد، در نشست روز ۱۷ اوت ۲۰۰۷ با «نیکولاس برنز» معاون وزیر امور خارجه آمریکا اشاره شده است که: "ناپایداری در ایران به وسیله ایجاد تنش و التهاب بین قومیت‌ها به پیش برده خواهد شد. این موقعیت بی‌نظیری برای اسرائیل و آمریکا است..." (theguardian, 2007)

هم‌چنین در همین سند (theguardian, 2007) می‌خوانیم که داگان به گسترش هویت‌های اقلیت‌های قومی در ایران اشاره کرده است:

Dagan urged more attention on regime change, asserting that more could be done to develop the identities of ethnic minorities in Iran

۳- پان‌ترکیسم و به‌کارگیری اصطلاح پان‌فارسبسم

«پان» یک واژه و اصطلاح یونانی است به معنای کل، همه و... اندیشه‌های سیاسی گوناگونی در سده‌های اخیر به طور عمده برپایه‌ی اشتراک زبانی شکل گرفته‌اند که هر یک از این اندیشه‌های سیاسی دارای تاریخ و پیشینه‌ی تشکیلات حزبی و سیاسی مکتوب و ثبت شده منابع معتبر هستند. برای نمونه می‌توان به اندیشه‌های زیر اشاره کرد: پان‌ترکیسم: یک جنبش سیاسی است که با عنوان یکپارچه‌سازی همه‌ی مردم ترک‌زبان در امپراتوری عثمانی، روسیه، چین، ایران و افغانستان در اواخر سده‌ی ۱۹ آغاز شد (فیشمن ۲۰۰۱، ۲۶۹). در آن زمان نویسندگانی مانند ضیاگوک‌لپ (Ziya Gökalp) و هالید ادیب ادیوار (Halide Edib Adivar) از شکوه و جلال ترکان در گذشته گفتند و نماد خود را گرگ خاکستری (Bozkurt) به عنوان مادر نژاد ترک در نظر گرفتند (Britannica (A), 2016).

پان‌اسلاویسم: جنبشی مربوط به سده‌ی ۱۹ برپایه‌ی نژاد اسلاو و یکپارچگی همگی اقوام اسلاو است.^{۱۶} نخستین کنگره‌ی پان‌اسلاویست‌ها در ماه ژوئن ۱۸۴۸ در پراگ برگزار شد.^{۱۷}

پان‌عرببسم: جنبشی برای یکپارچه‌سازی فرهنگی و سیاسی کشورهای عرب‌زبان که در اواخر سده‌ی ۱۹ راه‌اندازی شد. راه‌اندازی حزب بعث در سوریه و عراق در سال ۱۹۴۳ و سپس راه‌اندازی اتحادیه عرب در سال ۱۹۴۵ مراحل این اندیشه‌ی سیاسی بودند. رهبر برجسته‌ی این اندیشه جمال عبدالناصر در مصر بود که پس از مرگش حافظ اسد در سوریه، صدام حسین در عراق، معمر قذافی در لیبی کوشیدند رهبری این اندیشه را به‌دست بگیرند (Britannica (B), 2016).

¹⁶ - Encyclopædia Britannica Online. Pan-Slavism: <http://www.britannica.com/event/Pan-Slavism>

¹⁷ - See Note 134 on page 725 of the Collected Works of Karl Marx and Frederick Engels: Volume 14 (International Publishers: New York, 1980).

Encyclopædia Britannica Online. Pan-Slavism: <http://www.britannica.com/event/Pan-Slavism>

پان‌ژرمنیسم: جنبشی که هدف آن یکپارچه ساختن همگی مردم آلمانی و ژرمنی‌زبان است. ریشه‌های تاریخی پان‌ژرمنیسم به دوران جنگ‌های ناپلئون (سال ۱۸۱۵-۱۸۱۳) بازمی‌گردد (Britannica (C), 2016).

پان‌ایرانیسم: یک اندیشه‌ی سیاسی است که یکپارچگی اقوام و مردمان ساکن فلات ایران و بخش‌هایی که ایران در آن‌ها دارای نفوذ فرهنگی است می‌شود. از جمله اوستیایی‌ها، آذری‌ها، کردها، تاجیک‌ها، پشتون‌ها و بلوچ‌ها و... این اندیشه در سال ۱۳۲۶ از سوی محسن پزشک‌پور به صورت رسمی بنیان‌گذاری شد^{۱۸}.

پان‌ایرانیسم متفاوت است با دیگر باورهای پان و همه‌خواه. برای نمونه این جنبش برپایه‌ی زبان مشترک شکل نگرفته است و مشترکات تاریخی و فرهنگی اقوام ایرانی را مورد نظر دارد.

به نظر می‌رسد اصطلاح «پان‌فارسیسیم» به‌عنوان یک اصطلاح ساختگی، که در هیچ منبع معتبری از پیشینه، تشکیلات حزبی و سیاسی آن یاد نشده، تنها واکنشی است به دید منفی که نسبت به اصطلاح و پیشینه‌ی سیاسی پان‌ترکیسم در ایران وجود دارد. هم‌چنین واکنشی است به، کاربرد واژه‌ی «پان‌ترکیسم» در ادبیات منتقدان این باور سیاسی.

۴- تبعیض اقتصادی، اجتماعی برای ترک‌زبانان

هرچند بررسی وضعیت اقتصادی ترک‌زبانان در ایران در سنجش با دیگر اقوام نیاز به کار تخصصی و دسترسی به داده‌های آماری ویژه دارد ولی برخی از شاخص‌ها و داده‌های آماری در دسترس می‌تواند کم و بیش در این زمینه روشن‌گر باشد.

مرکز آمار ایران میانگین نرخ بی‌کاری کل کشور را ۱۰٫۶ اعلام کرده است. آمار بی‌کاری در استان‌های آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی و زنجان به ترتیب: ۷٫۸ و ۹٫۹ و ۹٫۸ پایین‌تر از کل کشور است و تنها نرخ بی‌کاری استان اردبیل با ۱۱٫۳ از میانگین کشور بالاتر است. همین آمار برای استان فارس، اصفهان، چهارمحال و بختیاری، خراسان شمالی، کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد و لرستان، کردستان و سیستان و بلوچستان به ترتیب: ۱۲٫۴ و ۱۲٫۴ و ۱۵ و ۱۴٫۲ و ۱۵٫۷ و ۱۴٫۸ و ۱۴٫۹ و ۱۱٫۶ و ۱۰٫۹ است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۳).

نرخ باسوادی استان‌ها از مرکز آمار ایران:

¹⁸- Professor Richard Frye states: The Turkish speakers of Azerbaijan are mainly descended from the earlier Iranian speakers, several pockets of whom still exist in the region (Frye, Richard Nelson, "Peoples of Iran", in Encyclopedia Iranica).

نرخ باسوادی در استان‌های آذری‌نشین آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، زنجان و اردبیل به ترتیب عبارت است از: ۸۲,۰۸ و ۷۸,۸۴ و ۸۲,۳۵ و ۸۰,۷۷ در حالی که آمار رسمی دیگر نقاط کشور شامل: فارس، اصفهان، چهارمحال و بختیاری، خراسان شمالی، کرمانشاه، کهگیلویه و بویراحمد و لرستان، کردستان و سیستان و بلوچستان به ترتیب عبارتند از: ۸۶,۳۲ و ۸۷,۷۷ و ۸۲,۵۴ و ۸۰,۲۶ و ۸۱,۷۲ و ۸۱,۹۱ و ۸۰,۴۴ و ۷۷,۹۷ و ۷۱,۵۶.

افزون بر این، به استناد تارنمای رسمی سازمان صنعت، معدن و تجارت استان آذربایجان شرقی، شهر تبریز به عنوان بزرگ‌ترین شهر ترک‌زبان ایران، سومین قطب صنعتی ایران (به جز پایتخت) به‌شمار می‌آید:

«با تمرکز صنایع تولید ماشین‌آلات و تجهیزات در مرکز استان (تبریز) یکی از قطب‌های صنعتی کشور به‌شمار می‌رود. این استان از لحاظ تعداد کارگاه‌های صنعتی، چهارمین قطب صنعتی کشور محسوب می‌شود و از امکانات و قابلیت‌های توسعه صنعتی شایان توجهی برخوردار است» (سازمان صنعت، معدن و تجارت استان آذربایجان شرقی، ۱۳۹۴).

آنچه روشن است این است که استان‌هایی که دارای ساکنین آذری‌زبان‌اند در این آمارها در رده‌های پایین جای نمی‌گیرند. در این میان استان اردبیل پایین‌ترین جای‌گاه را در میان استان‌های ترک‌زبان دارد و آذربایجان شرقی بالاترین جای‌گاه را به خود اختصاص داده است. محروم‌ترین استان‌های ایران خراسان شمالی و جنوبی، لرستان، کهگیلویه و بویراحمد، سیستان و بلوچستان و کردستان به‌شمار می‌آیند.

۵- ادعای قوم‌گرایانه درباره‌ی دریاچه‌ی ارومیه

در پی کم‌آب شدن دریاچه ارومیه، از سوی کُنش‌گران پان‌ترکیست ادعاهایی مطرح شد مبنی بر این‌که دولت ایران به عمد دریاچه ارومیه را خشکانده است. کارشناسان محیط زیست عوامل اصلی خشکیده شدن دریاچه ارومیه را ۱- کم شدن ورودی آب به دریاچه به دلیل وجود سدهای بالادست ۲- وجود چاه‌های فراوان غیرمجاز در پیرامون دریاچه ۳- خشک‌سالی چندین ساله دانسته‌اند. به‌گفته‌ی معاون رئیس‌جمهور و رئیس وقت سازمان حفاظت محیط زیست ایران محمدجواد محمدی‌زاده، همگی آب ۱۹ سد بالادست دریاچه ارومیه که حدود یک میلیارد و هشتصد میلیون مترمکعب است، به مصرف کشاورزی و صنعت در شهرهای ارومیه و تبریز می‌رسد^{۱۹}.

^{۱۹} - خیرگزاری مهر (شناسه خبر: ۱۶۱۳۰۷۳):

همچنین وزارت نیروی ایران اعلام کرده است که نزدیک به ۴۴ هزار چاه غیرمجاز توسط کشاورزان و باغداران پیرامون دریاچه ارومیه و حوزه‌ی آبریز آن وجود دارد.^{۲۰}

این در حالی است که مشکلات محیط زیستی تنها گریبان‌گیر آذربایجان نیست و در مناطق دیگر ایران نیز خشکیده شدن دریاچه‌ها و رودخانه‌های بزرگ و بحران کم‌آبی حتی با شدت بالاتر به وقوع پیوسته. در تاریخ ۹۴/۵/۵ خبرگزاری‌ها از خشکیده شدن ۱۰۰٪ دریاچه‌ی نمک (مهارلو) در نزدیکی شیراز و از تبدیل به بیابان شدن استان فارس خبر دادند.^{۲۱} یا می‌توان به خشک شدن زاینده رود در شهر اصفهان، دریاچه بختگان در نزدیک شیراز، دریاچه هامون در سیستان و بلوچستان و... اشاره کرد. این مشکلات که در سراسر کشور ایران وجود دارد مربوط است به بحران کمبود آب و خشکسالی‌های پی‌پی که سراسر منطقه را دربر گرفته است. روزنامه‌ی واشنگتن پست ایران را یکی از ۲۴ کشوری دانسته است که وضعیت آب در آن‌ها خطرناک است.^{۲۲} در خرداد ۱۳۹۳ خورشیدی، خبرگزاری جهانی طبیعت بحران آب را بزرگترین چالش ایران خواند. در همین گزارش آمده است که بر اساس مستندات راهبردهای بین‌المللی آینده (FDI)، ایران از سال‌ها پیش در معرض بحران آب قرار داشته است.^{۲۳} واقعیت این است که موضوع کمبود آب و خشکسالی و... مشکلی سراسری در کل منطقه و نه تنها ایران است و ارتباطی به مسائل قومی و جغرافیایی ندارد.

۶- نام ایران، آذربایجان جنوبی و شمالی

^{۲۰} - خبرگزاری ایلنا (کد خبر: ۲۷۳۱۱۲):

<http://www.ilna.ir/%D8%A8%D8%AE%D8%B4-%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF%DB%8C-4/273112>

D9%87%D8%B2%D8%A7%D8%B1-%DA%86%D8%A7%D9%87-%

-D8%BA%DB%8C%D8%B1%D9%85%D8%AC%D8%A7%D8%B2

D8%AF%D8%B1-%D8%AD%D9%88%D8%B6%D9%87-%D8%A2%D8%A8%D8%B1%DB%8C%D8%B2-%

%D8%AF%D8%B1%DB%8C

D8%A7%DA%86%D9%87-%D8%A7%D8%B1%D9%88%D9%85%DB%8C%D9%87%

^{۲۱} - خبرگزاری مهر (شناسه خبر: ۹۱۱۴۵۲):

<http://www.mehrnews.com/news/911452/%D8%AF%D8%B1%DB%8C%D8%A7%DA%86%D9%87-%D8%A8%D8%AE%D8%AA%DA%AF>

%D8%A8%D8%AE%D8%AA%DA%AF

-D8%A7%D9%86-%DA%A9%D8%A7%D9%85%D9%84%D8%A7-%D8%AE%D8%B4%DA%A9-%D8%B4%D8%AF%

D8%B1%D8%B3%D9%88%D8%A8%D8%A7%D8%AA-%D8%AF%D8%B1%DB%8C%D8%A7%DA%86%D9%87-%

%D8%AA

D9%87%D8%AF%DB%8C%D8%AF%DB%8C-%D8%AC%D8%AF%DB%8C-%D8%A8%D8%B1%D8%A7%DB%8C-%

%D9%85%D8%AD%DB

C%D8%B7%8%

^{۲۷} - خبرگزاری جامجم (شماره خبر: ۳۱۵۴۶، ۱۱۷۷۹۲۹۳۵۶۲۱۲):

<http://press.jamejonline.ir/Newspreview/1177929356212031546>

^{۲۲} - Iran's water crisis the product of decades of bad planning:

http://www.washingtonpost.com/world/middle_east/irans-water-crisis-the-product-of-decades-of-bad-planning/2014/07/01/c050d2d9-aeab-4ea1-90cc-54cef6d8dd10_story.html

^{۲۳} - <http://www.natureworldnews.com/articles/7383/20140603/iran-faces-dangerous-water-crisis-temperatures-rise-people-blame.htm>

نام‌هایی که همواره از سوی اندیشمندان پان‌ترکیست در ایران مطرح می‌شود از جمله آذربایجان شمالی، آذربایجان جنوبی و البته به‌کار بردن شیوه‌ی نوشتاری واژه‌ی تازه و غیرمعمول «آذربایجان» به جای آذربایجان، هم‌چنین ادعای ۸۰ ساله بودن کشوری به نام ایران که پیش از آن وجود خارجی نداشته است از جمله مواردی است که باید مورد بررسی قرار گیرد.

نخست باید دانست که واژه و اصطلاح «ایران» ریشه در واژه‌ی آریا و آریانا در زبان اوستایی دارد که به شکل (airyana waējah) آمده است.^{۲۴} گذشته از وجود نام آریا به عنوان یک نژاد در برابر دسیوها در متون کهنی مانند ریگ‌ودا^{۲۵} و همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد در اوستا به عنوان یک سرزمین (سرزمین آریاییان) و البته نام افراد و جای‌نام‌هایی که در اوستا، آثار تاریخ‌نگاران یونانی، اسناد نوایلامی و اسناد پارتی در ترکیب با واژه‌ی آریا ثبت شده (محسنی ۷۵-۷۹). داریوش بزرگ در سنگ‌نبشته‌ی آرام‌گاه خود در نقش رستم فارس، خود را چنین معرفی می‌کند:

«من ام داریوش... پسر ویشتاسپ، یک هخامنشی، یک پارسی پسر پارسی، یک آریایی از تبار آریایی». (Dse 13- 14; DNa 8-15)

این سخن به همین ترتیب از سوی فرزند او خشایارشا بازگو می‌گردد. (XPh 6-13) هم‌چنین داریوش بزرگ دبیره‌ی به‌کار رفته در بیستون را آریایی معرفی می‌کند. (DBIV.89)

همین روند در زمان ساسانیان و در آثار برج مانده‌ی پارسی میانه دنبال می‌شود. برای نمونه سنگ‌نبشته‌ها و سکه‌های اردشیر پاپکان را چنین می‌شناسانند:

«مزداپرست، خدایگان، اردشیر، شاه شاهان آریاییان، که تبار از ایزدان [دارد]» (اکبرزاده ۲۱ و ۶۸). شاپور ساسانی نیز در نقش‌رستم خود را شاه آریاییان و ایرانشهر (سرزمین آریاییان) خوانده است. همین الگو (شاه ایران و انیران) از نرسه تا شاپور سوم دنبال شده است.^{۲۶}

نمونه‌ی دیگر کتابی به زبان پهلوی به نام شهرستان‌های ایران‌شهر است که نزدیک به اواخر فرمان‌روایی ساسانی نگاشته شده است که در بخش‌هایی از آن به مناطق جغرافیایی و ساختار سیاسی شهرهای ایران‌شهر پرداخته شده است.^{۲۷}

تاریخ‌نگاران ایرانی و عرب پس از از میان رفتن ساسانیان، بارها از نام ایران یاد کرده‌اند. از جمله جاحظ، راغب اصفهانی، مقدسی، مسعودی، ابوریحان بیرونی، ابن حوقل، ابن خلدون، ابولفدا، ابن کثیر، فضل الله العمری، ابن عربشاه،

²⁴- "Iranian Languages". LSS.wis.edu. 21 February 2006. pp. 26–7. Retrieved 21 June 2013.

V.Jayaram (9 January 2007). "The Concepts of Hinduism – Arya". Hinduwebsite.com. Retrieved 18 June 2011.

""Iran – The Ancient Name of Iran", N.S. Gill". Ancienthistory.about.com. 4 September 2010. Retrieved 18 June 2011.

²⁵- ریگ‌ودا: ۱/۱۳۰/۸ * ۱/۱۰۳/۳ * ۱/۵/۶ * ۳/۳۴/۹

²⁶- MacKenzie, D. N. "ĒRĀN, ĒRĀNŠAHR". In Encyclopædia Iranica. vol. 8. New York: Bibliotheca Persica Press, 1998b. Retrieved ۲۰۱۳/۱/۲

²⁷- Touraj Daryae. «ŠAHRESTĀNĪHĀ Ī ĒRĀNŠAHR». Encyclopædia Iranica, April 7, 2008: <http://www.iranicaonline.org/articles/sahrestaniha-i-eransahr>

قلقشندی، حمزه‌ی اصفهانی و ثعالبی و... که هریک صراحتاً از ایران‌شهر، ایران، فرس، فارس و... به عنوان یک منطقه‌ی جغرافیایی و یک ملت یاد کرده‌اند (سجادی ۱۳۹۳).

در آثار دیگر هم افزون بر نام پارس که گاه برابر با ایران به کار می‌رفته است بارها از نام ایران یاد شده است. برای نمونه شاهنامه‌ی فردوسی که بیش از صدبار نام ایران در آن به کار رفته یا سروده‌های نظامی گنجوی شاعر پارسی‌زبان و ایرانی^{۲۸} اهل اران و منطقه‌ی شمالی رود ارس. (جمهوری آذربایجان کنونی)

در نامه‌ها و اسناد مربوط به دوران صفوی نیز بارها و بارها از نام کشور ایران یاد شده است که در این‌جا تنها به چند نمونه بسنده می‌کنیم. برای نمونه نامه‌ی شیخ صفی نوه‌ی شاه عباس به پادشاه هند که در آن خود را پادشاه ایران و جانشین خسروان باستان و کیانیان می‌نامد. (قائم مقامی ۱۳۸۴: ۴۰) در مکاتبه‌ای دیگر شارلکن شاه اسماعیل صفوی را شاه ایران و برادر و بهترین دوست می‌خواند (نوابی ۱۳۷۷: ۱۸۶-۱۸۷) منابعی مانند عالم‌آرای عباسی و احسن التواریخ که مربوط به همان دوره هستند بارها و بارها از نام کشور ایران یاد کرده‌اند.

نادرشاه سردودمان فرمان‌روایی ایرانی^{۲۹} افشار سکه‌ی خود را به این شعر مزین کرده که در آن خود را شاه ایران می‌نامند:

«سکه بر زر کرد نام سلطنت را در جهان / نادر ایران زمین و خسرو گیتی ستان»

²⁸ - Amīr Khosrow. (2011). In Encyclopædia Britannica. Retrieved from

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/20788/Amir-Khosrow>

BACHER, WILHELM. (2011). In Encyclopædia Iranica. Retrieved from

<http://www.iranicaonline.org/articles/bacher-wilhelm-binyamin-zeev-1850-1913-was-born-in-liptszentmikls-hungary-today-in-czechoslovakia>

C. A. (Charles Ambrose) Storey and François de Blois (2004), «Persian Literature - A Biobibliographical Survey: Volume V Poetry of the Pre-Mongol Period.» , RoutledgeCurzon; 2nd revised edition (June 21, 2004). ISBN 0-947593-47-0. Pg 363

²⁹ - "AFSHARIDS". Encyclopædia Iranica: <http://www.iranicaonline.org/articles/afsharids-dynasty>

گذشته از این‌ها در قانون مشروطه و متمم آن نیز بارها و بارها از نام ایران و مملکت ایران، سلطنت ایران، ملت ایران، پایتخت ایران و ... یاد شده است.^{۳۰}

از دیگر مواردی که امروز در محافل غیرعلمی و شبکه‌های اجتماعی رواج دارد، به کار بردن اصلاح آذربایجان شمالی و آذربایجان جنوبی است. گاه دیده می‌شود که در اشاره به کشور جمهوری آذربایجان از نام آذربایجان شمالی و در اشاره به آذربایجان ایران از نام آذربایجان جنوبی یاد می‌شود. حتی جنبش‌های سیاسی جدایی‌خواهانه‌ای به نام جاماح (جنبش آزادیبخش ملی آذربایجان جنوبی)^{۳۱} یا گاموح^{۳۲} با بهره‌گیری از همین نام وجود دارند.

آن‌چه بررسی اسناد نشان می‌دهد این است که نام آذربایجان یک نام ایرانی است (میناهان ۲۰ / شامو ۲۶ / بازورث ۹۲) برگرفته شده از نام ساتراپ ماد در زمان هخامنشیان آتروپات، که در زمان اسکندر نیز روی کار ماند^{۳۳}. تا سده‌ی بیستم تنها به سرزمین‌های زیر رود ارس اطلاق شده و برای سرزمین‌های بالای رود ارس از نام‌هایی مانند آلبانیای قفقاز، اران بهره برده می‌شده است^{۳۴}. حتی در اسناد کم و بیش تازه‌ای مانند پیمان‌نامه‌های گلستان (۱۸۱۳)

^{۳۰} - متمم قانون اساسی مشروطه در تارنمای مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ایران:
<http://rc.majlis.ir/fa/law/show/133414>

^{۳۱} - <http://southazerbaijan.info>

^{۳۲} - www.gamoh.org

^{۳۳} - Chaumont, M. L. (1987). "Atropates". Encyclopædia Iranica 3.1. London: Routledge & Kegan Paul.

Swietochowski, Tadeusz (1999). Historical Dictionary of Azerbaijan. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press. ISBN 978-0-8108-3550-4.

^{۳۴} - iranica: ARRĀN: <http://www.iranicaonline.org/articles/arran-a-region>

ترکمان چای (۱۸۲۸) میان ایران و روسیه که موجب جدا شدن منطقه‌ی قفقاز از خاک ایران یعنی، سرزمین‌های بالای رود ارس مانند جمهوری آذربایجان، ارمنستان، گرجستان و... شد (ارنست می‌یر ۶۶) نیز به هیچ عنوان از نام آذربایجان برای سرزمین‌های بالای رود ارس یاد نشده است.

شیوه‌ی نوشتاری آذربایجان نیز مورد جدل است. به‌تازگی کُنش‌گران پان‌ترکیست که معمولاً در شبکه‌های اجتماعی و اینترنت فعال هستند شیوه‌ی نوشتاری تازه‌ای را برای جای‌نام «آذربایجان» به‌کار می‌برند. در منابع پس از اسلام که در آن‌ها بارها از نام آذربایجان یاد شده، شیوه‌ی نوشتاری «آذربایجان» است و نه آن‌چه امروزه پان‌ترکیست‌ها به‌کار می‌برند یعنی: «آزربایجان». چند نمونه از این یادکردها در متون کهن تاریخ‌نگاران: مانند نوشته‌های ابن‌ندیم در الفهرست (ابن‌ندیم ۱۳۴۶: ۲۲)، مسعودی در التنبیه و الاشراف (مسعودی ۱۳۵۷: ۶۷-۶۸) ابن‌حوقل (ابن‌حوقل ۱۳۶۶: ۹۷) مقدسی (مقدسی ۱۹۰۶: ۲۵۹). شاعران و ادیبان ایرانی نیز بارها در آثار خود شیوه‌ی نام آذربایجان را با «ذ» ثبت کرده‌اند. (محسنی ۱۳۸۸: ۲۲۶) بررسی اسناد دولتی نخست‌وزیری جمهوری ترکیه که به ایران اشاره کرده‌اند و یا اسناد و روزنامه‌ها و... مربوط به دوران مشروطه و پس از آن نیز، هیچ نشانه‌ای از این شکل نوشتاری به‌دست نمی‌دهد.

احتمالاً به‌کارگیری این شیوه‌ی نادرست نوشتاری، مربوط است به ریشه‌یابی احساسی و نامعتبر نام آذربایجان از سوی پان‌ترکیست‌ها. آن‌چه می‌دانیم این است که نام آذربایجان یک نام ایرانی، تغییر یافته‌ی «آتورپاتگان» به معنی نگاهبان آتش است^{۳۵} که از نام ساتراپ ایرانی بخش ماد کوچک، یعنی آتروپات در در زمان یورش اسکندر به ایران برگرفته شده است^{۳۶}. آذر وابسته به آتور و آثور در زبان‌های ایرانی است و در نتیجه با «ذ» نگارش می‌شود. این نام پیش از آن در زبان ایرانی اوستایی به صورت *âterepâtahe* آمده است.^{۳۷}

ریشه‌ی این جعل احتمالاً از این ناحیه است. از آن‌جایی که نظریه‌پردازان پان‌ترکیست می‌کوشند آذربایجان را دارای پیشینه، تاریخ و فرهنگی ترکی جلوه دهند در نتیجه ایرانی بودن ریشه‌ی نام آذربایجان یک مشکل به‌شمار می‌آید. پس در کوششی چندمرحله‌ای نخست قوم ایرانی آلان و آس^{۳۸} (والدمن ۱۰-۱۱ / *زادنیپروفسکی*) که زبان ایشان از دسته زبان‌های ایرانی شرقی به‌شمار آمده و زبان کنونی مردمان اوستیا از آن ریشه گرفته^{۳۹} را ترک‌زبان و

³⁵ - Minorsky, V.; Minorsky, V. "Azerbaijan" Encyclopaedia of Islam. Edited by: P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel and W.P. Heinrichs. Brill

³⁶ - Atropates. Encyclopædia Iranica: <http://www.iranicaonline.org/articles/atropates-aturpat-lit>

³⁷ - FRAWARDIN YASHT ("Hymn to the Guardian Angels") Translated by James Darmesteter (From Sacred Books of the East, American Edition, 1898)

³⁸ - "Alani". Encyclopædia Britannica Online. 2015. Retrieved 1 January 2015.

Zadneprovskiy, Y. A. (1 January 1994). "The Nomads of Northern Central Asia After The Invasion of Alexander". In Harmatta, János. *History of Civilizations of Central Asia: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations, 700 B. C. to A. D. 250*. UNESCO. pp. 457–472. ISBN 9231028464. Retrieved 29 May 2015. pp. 467–468

³⁹- Abaev, V. I. *A Grammatical Sketch of Ossetian*. Translated by Stephen P. Hill and edited by Herbert H. Paper, 1964

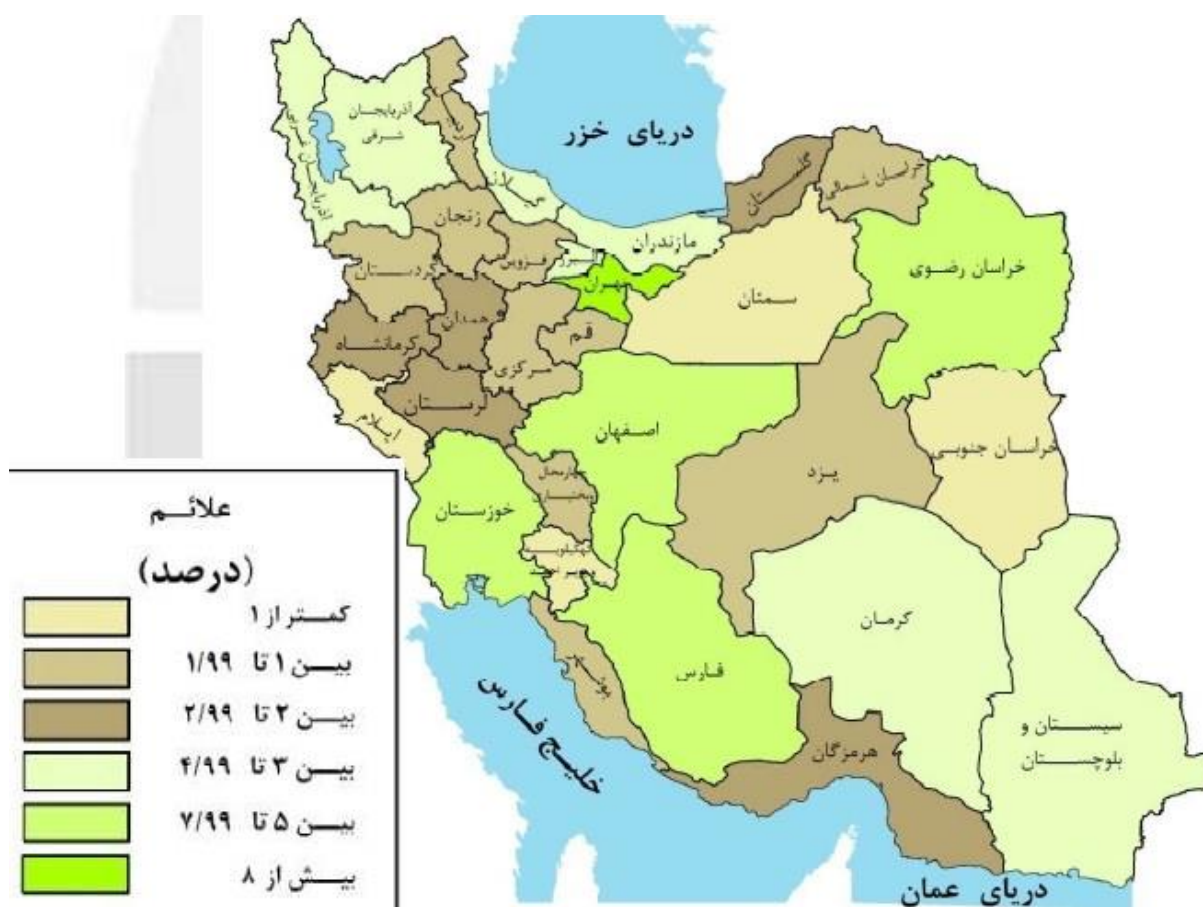
Thordarson, Fridrik. 1989. *Ossetic. Compendium Linguarum Iranicarum*, ed. by Rudiger Schmitt, 456-79. Wiesbaden: Reichert.

ترک تبار جلوه داده و سپس آس را به آز تبدیل کرده و سرانجام به این نتیجه می‌رسند که این نام در معنا چنین است:
(آس / آز) + (ار = جوان مرد) + (بای = بیگ) + (جان / قان = مکان) !.

ادعاها درباره‌ی جمعیت ترک‌زبانان در ایران

ارائه‌ی آمارهای جمعیتی گیج‌کننده و متفاوت که گاه تا ۳۵ یا ۴۰ میلیون تن می‌رسد از سوی بیش‌تر اشخاص با گرایش‌های پان‌ترکیستی، یا مجله‌ها، روزنامه‌ها و حتی شبکه‌های تلویزیونی جهانی، بررسی آمارهای رسمی و منابعی که به صورت تخصصی به این پرسمان پرداخته‌اند را بایسته می‌کند. باوجود آن‌که آماری دقیق در زمینه‌ی پرسش درباره‌ی زبان شهروندان کشور ایران وجود ندارد برخی منابع می‌توانند در این زمینه یاری‌رسان باشند.

توزیع نسبی جمعیت به تفکیک استان در سال ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران^{۴۰}:

^{۴۰} - مرکز آمار ایران، گزیده‌ی نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰: ص ۴۰

۱۱- توزیع نسبی جمعیت به تفکیک استان در سال‌های ۱۳۸۵^(۱) و ۱۳۹۰ (درصد)

نام استان	۱۳۸۵	۱۳۹۰
کل	۱۰۰	۱۰۰
☆ آذربایجان شرقی	۵/۱۱	۴/۹۶
☆ آذربایجان غربی	۴/۰۸	۴/۱۰
☆ اردبیل	۱/۷۴	۱/۶۶
اصفهان	۶/۴۷	۶/۴۹
البرز	۲/۹۵	۳/۲۱
ایلام	۰/۷۷	۰/۷۴
بوشهر	۱/۲۶	۱/۳۷
تهران	۱۶/۰۹	۱۶/۲۱
چهارمحال و بختیاری	۱/۲۲	۱/۱۹
خراسان جنوبی	۰/۹۰	۰/۸۸
خراسان رضوی	۷/۹۴	۷/۹۸
خراسان شمالی	۱/۱۵	۱/۱۵
خوزستان	۶/۰۷	۶/۰۳
☆ زنجان	۱/۳۷	۱/۳۵
سمنان	۰/۸۴	۰/۸۴
سیستان و بلوچستان	۳/۴۱	۳/۳۷
فارس	۶/۱۵	۶/۱۲
قزوین	۱/۶۲	۱/۶۰
قم	۱/۴۸	۱/۵۳
کردستان	۲/۰۴	۱/۹۹
کرمان	۳/۷۶	۳/۹۱
کرمانشاه	۲/۶۷	۲/۵۹
کهگیلویه و بویراحمد	۰/۹۰	۰/۸۸

با وجود نبود آمار دقیق به تفکیک زبان، باید دانست استان‌های آذربایجان شرقی، اردبیل و زنجان احتمالاً دارای بالای ۹۰٪ جمعیت ترک‌زبان بوده (محسنی ۴۹) و استان آذربایجان غربی نیز دارای جمعیت اکثریت آذری است و کردزبانان دومین گروه قومی در این استان هستند (مکلاکلن ۵۵). این استان‌ها در جدول ارائه شده با نشان سرخ‌رنگ مشخص شده‌اند. لازم به یادوری است که ترک‌زبانان قشقایی نیز در استان‌های فارس، اصفهان، کهگیلویه و بویراحمد، چهارمحال و بختیاری پراکنده‌اند. جمعیت ترکمن‌های ایران که در شمال خراسان و استان گلستان ساکن هستند حداکثر ۲٪ از جمعیت کل بیان شده است که جمعیتی نزدیک به ۱۳۰۰۰۰۰ تن را شامل می‌شود. هم‌چنین شهر تهران پایتخت ایران پذیرای شمار فراوانی مهاجر از استان‌های گوناگون ایران، از جمله خراسان، اصفهان، آذربایجان شرقی، فارس، خوزستان، گیلان، مازندران، کردستان و... است. هم‌چنین جمعیت کم ترک‌زبان در پیرامون شهرهای قزوین، همدان و در استان گیلان نیز وجود دارد که باید آن‌ها را نیز به‌شمار آورد.

برپایه‌ی «کتاب واقعیت‌های جهان سیا» گروه‌های قومی در ایران این‌چنین ترکیب یافته‌اند^{۴۱}:

فارسی رسمی ۵۳٪، آذری و دیگر زبان‌های ترکی ۱۸٪ (حدود ۱۶٪ ترکی آذربایجان و ۲٪ ترکی قشقایی و ترکمنی)، کردی ۱۰٪، گیلکی و مازندرانی ۷٪، لری ۶٪، بلوچی ۲٪، عربی ۲٪، دیگر ۲٪.

برآوردی دیگر از کتاب‌خانه‌ی کنگره‌ی آمریکا، مربوط به سال ۲۰۰۸ نشان می‌دهد که به ترتیب: ۶۵٪ فارسی‌زبان، ۱۶٪ ترکی آذربایجانی، ۷٪ کردی، ۶٪ لری، ۲٪ عربی، ۲٪ بلوچی، ۱٪ ترکمنی، ۱٪ قشقایی و دیگر زبان‌های ترکی و کم‌تر از ۱٪ ارمنی، آشوری، گرجی و ... ترکیب زبانی ایران را تشکیل می‌دهند^{۴۲}.

البته منابع دیگر آمار جمعیتی ترک‌زبانان ایران را کمی متفاوت برآورد می‌کنند. برای نمونه دانش‌نامه‌ی بریتانیکا سه‌چهارم از جمعیت ایران را هندواروپایی‌زبان و نزدیک به یک‌چهارم آن را ترکیبی از زبان‌های غیرهندواروپایی مانند ترکی آذری (اکثریت)، عربی، قشقایی و ترکمنی دانسته است^{۴۳}. که اگر برپایه‌ی آمارهای دیگر ارائه شده جمعیت عرب‌زبانان ۲٪، ترکمن‌ها ۱٪، آشوری‌ها، ارمنی‌ها و ... ۱٪ و قشقایی‌ها را ۱٪ در نظر بگیریم، جمعیت دارای زبان ترکی آذری به نزدیک ۱۹٪ خواهد رسید.

یک آمار از ایرانیان باشنده‌ی آمریکا نیز، درصد ترک‌زبانان آذری را ۱۱٪ نشان می‌دهد^{۴۴}.

نتیجه‌گیری

آنچه از بررسی خواست‌ها، ادعاها و آمارهای مطرح شده از سوی کنش‌گران جنبش پان‌ترکیسم در ایران و سنجش آن با آمارهای رسمی و اسناد معتبر در این پژوهش روشن گردید، این است که در بیش‌تر موارد مطرح شده نمی‌توان به نشانه‌هایی از واقعیت دست یافت. سنجش بافت قومی، فرهنگی و زبانی ایران با کشورهای گوناگون نشان می‌دهد اطلاق واژه‌ی ملت به اقوام ایرانی از جمله آذربایجانی‌ها نادرست بوده و می‌تواند پس‌زمینه‌های سیاسی جهت رسیدن به اهداف موردنظر اندیشمندان پان‌ترکیست را دربر داشته باشد. ادعاهایی همانند نبود رسانه، کتاب و نشریه به زبان ترکی آذربایجانی نادرست است. زبان ترکی آذربایجانی رسانه‌های دیداری، شنیداری و نوشتاری دولتی و خصوصی سال‌ها در ایران نشر و پخش می‌شوند و ادبیات ترکی آذربایجانی و حتی ترکی استانبولی در تراز دانشگاهی در ایران تدریس می‌شود. آموزش‌گاه‌های خصوصی فراوانی نیز مشغول به تدریس زبان ترکی بوده و منعی برای تدریس زبان ترکی در ایران وجود ندارد.

بنابراین به نظر می‌رسد با توجه به این حقایق، خواست‌های این گروه‌ها، که امروز بر روی آموزش به زبان ترکی در مدارس دولتی به‌عنوان یک وظیفه از سوی دولت تمرکز یافته، دارای انگیزه‌های دیگر و تامل برانگیز است.

اصطلاح‌هایی مانند «پان‌فارس»، «آذربایجان شمالی» و «آذربایجان جنوبی» که دائم از سوی اندیشمندان پان‌ترکیست به‌کارگرفته می‌شود، تازه‌ساز، نادرست و بدون پیشینه‌ی تاریخی هستند و در اسناد وجود ندارند. حتی

41 - Iran The World Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>

42 - Library of Congress – Federal Research Division Country Profile: Iran, May ۲۰۰۸

43 - <http://www.britannica.com/place/Iran/Languages>

44- <http://web.mit.edu/isg/survey.htm>

شیوهی نوشتاری مانند «آذربایجان» در هیچ سندی تایید نمی‌شود و به نظر، جعلی و دارای اهداف سیاسی و فرهنگی است. برای نمونه کوشیده‌شده تا نخست قوم ایرانی‌زبان «آلان» و «آس» را ترک خطاب کرده و سپس ریشه‌ی ایرانی واژه‌ی آذربایجان به معنی نگاهبان آتش را به‌گونه‌ای رد کرده و این نام را به قوم آس مربوط سازند.

ادعا در زمینه‌ی تبعیض اقتصادی نیز بنابر آمارهای رسمی موجود، تا اندازه‌ی فراوانی نادرست است. برای نمونه استان آذربایجان شرقی و شهر تبریز از نظر صنعت و شاخص‌های اقتصادی، فراتر از دیگر کلان‌شهرهای ایران، در رده‌های بالا جای دارد. استان‌های دیگر با اکثریت ترک‌زبانان، مانند اردبیل و زنجان نیز با وجود نبودن در رده‌های بالا به دلیل جمعیت کم، بالاتر از استان‌های محروم دیگر ایران در جنوب، جنوب غرب، غرب، شرق و مرکز ایران همانند: کردستان، لرستان، کهگیلویه و بویراحمد، خراسان جنوبی و... قرار دارند.

بررسی بحران خشک‌سالی و کمبود آب و خشک شدن دریاچه‌ها و رودخانه‌ها و گزارش‌های سازمان‌های جهانی نشان می‌دهد که اکثریت استان‌های ایران به‌شدت با این بحران درگیر بوده و حتی این ماجرا محدود به مرزهای ایران نبوده و کل منطقه‌ی خاورمیانه را دربرگرفته است. تصور سیاسی بودن خشک شدن دریاچه‌ی ارومیه، باتوجه به داده‌های موجود از آب پشت سدهای بالادست دریاچه و چندین هزار چاه حفر شده پیرامون آن که به مصرف شهرهای صنعتی و آذری‌نشین مانند تبریز می‌رسد، انگاره‌ای غیرواقعی است.

پرداختن به نام ایران و ایجاد شبهه در وجود کشوری به نام ایران نیز غرض‌ورزانه به نظر می‌رسد. نوشته‌ها، آثار و اسناد فراوان تاریخی از دست کم ۳۰۰۰ سال پیش تاکنون، به‌کارگیری نام ایران به‌عنوان یک سرزمین و منطقه‌ی جغرافیایی دارای فرمان‌روایی را آشکارا تایید می‌کنند.

از آن جایی که آمارهای جمعیتی دقیق به تفکیک زبان در ایران در دست نیست، این جریان همواره مورد بهره‌گیری گروه‌های پان‌ترکیست بوده است. برپایه‌ی سرشماری رسمی در سال ۱۳۹۰ جمعیت سه استان آذربایجان شرقی، زنجان و اردبیل که دارای بیش از ۹۰٪ ترک‌زبان هستند به‌علاوه اکثریت ترک‌زبانان در استان آذربایجان غربی، به صورت تقریبی نزدیک به ۱۰٪ از جمعیت کل ایران است. باید در نظر داشت که ترک‌زبانان آذربایجانی در بخش‌هایی از استان‌های دیگر ایران مانند قزوین، همدان، گیلان ساکن هستند و البته شمار فراوانی در اثر مهاجرت در پایتخت ایران ساکن شده‌اند. آمارهای دیگر از افراد دارای زبان ترکی_آذربایجانی میان ۱۵٪ تا ۱۹٪ از جمعیت کل ایران متغیر است. در هر صورت هیچ‌یک از آمارهای ارائه شده درون مرزی یا برون مرزی به آمارهای ادعا شده از سوی پان‌ترکیست‌ها مانند ۳۵ یا ۴۰ میلیون تن ترک‌زبان (بیش از ۵۰٪) یا اکثریت ترک‌زبان در کشور ایران هم‌خوانی نداشته و حتی نزدیک نیست.

منابع

ابن حوقل، ابوالقاسم (۱۳۶۶)، «صوره‌الارض یا سفرنامه‌ی ابن حوقل»، برگردان و توضیح جعفر شعار، انتشارات امیرکبیر

ابن ندیم، محمدبن اسحاق (۱۳۴۶)، «الفهرست»، برگردان رضا تجدد، انتشارات ابن سینا

اکبرزاده داریوش (۱۳۸۱)، «کتیبه‌های پهلوی»، موسسه‌ی فرهنگی و انتشاراتی پازینه
رضا، عنایت الله (۱۳۸۳)، *پان‌ترکیسم*، دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد ۱۳. تهران
سجادی، صادق (۱۳۹۳)، «*ایران: نام و قلمرو*»، ۱۳۹۴/۰۹/۱۸، مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، مرکز پژوهش‌های
ایرانی و اسلامی ، <http://www.cgie.org.ir/fa/news/28292>
قائم مقامی، جهان‌گیر (۱۳۸۴)، «*یکصد و پنجاه سند تاریخی از جلایر تا پهلوی*»، انتشارات ارتش
محسنی، محمدرضا (۱۳۸۹)، «*پان‌ترکیسم، ایران و آذربایجان*»، چاپ یکم، انتشارات سمرقند
مسعودی، ابوالحسن علی بن حسین (۱۳۵۷)، «*التنبیه و الاشراف*»، به تصحیحی عبدالله اسماعیل الصاوی، قاهره
مقدسی، محمدبن احمد (۱۹۰۶)، «*حسن التقاسیم*»، لیدن
موسوی، نوشین (۱۳۷۳)، «*کتاب‌شناسی توصیفی آثار موجود یا منتشره به زبان ترکی آذربایجانی در ایران، از چاپ
سنگی تا ۱۳۷۰*»، کتاب‌خانه‌ی ملی جمهوری اسلامی ایران.
نوایی، عبدالحسین (۱۳۷۷)، «*روابط سیاسی و اقتصادی ایران در عهد صفویه*»، انتشارات سمت

--

Bosworth A.B., Baynham E.J. (2002). *Alexander the Great in Fact and fiction*. Oxford University Press.

Chamoux, François (2003). *Hellenistic Civilization*. John Wiley and Sons.

D. Smith, Anthony (2003), *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity*, Oxford University Press

Ernest Meyer, Karl, Blair Brysac, Shareen (2006). *Tournament of Shadows: The Great Game and the Race for Empire in Central Asia*. Basic Books.

Fishman, Joshua; Garcia, Ofelia (2011). *Handbook of Language and Ethnic Identity: The Success-Failure Continuum in Language and Ethnic Identity Efforts 2*. Oxford University Press.

Landau, Jacob (1995). *Pan-Turkism: From Irredentism To Cooperation*. Indiana University Press.

McKean, Erin (2005), *The New Oxford American Dictionary*, "Nation" , Erin McKean (editor), Oxford University Press

McLachlan ,Keith Stanley. "The Boundaries of Modern Iran " , Published by UCL Press, 1994.

Melson Robert, Kuper Leo, 1996, «Revolution and genocide: on the origins of the Armenian genocide and the Holocaust» , University of Chicago Press

Minahan, James (1998). Miniature Empires: A Historical Dictionary of the Newly Independent States. Greenwood Publishing Group.

Rummel R.J, 1997, Statistics of Democide, 1997, <http://www.hawaii.edu/powerkills/SOD.CHAP5.HTM>

Samuel Totten, Paul Robert Bartrop, Steven L. Jacobs, "Dictionary of Genocide", Greenwood Publishing Group, 2008.

United Nations 1985: United Nations Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, July 2, 1985» , http://www.armenian-genocide.org/Affirmation.169/current_category.6/affirmation_detail.html

Waldman, Carl; Mason, Catherine (2006). Encyclopedia of European Peoples. Infobase Publishing. Retrieved January 16, 2015.

دوشنبه ۱۳ مهر ۱۳۹۴، دانشگاه تبریز، دوره دانش افزایی زبان و ادبیات فارسی برای دانشگاهیان جمهوری آذربایجان در دانشگاه تبریز برگزار شد،

<http://www.tabrizu.ac.ir/fa/news/16/bodyView/4502/%D8%AF%D9%88%D8%B1%D9%87.%D8%AF%D8%A7%D9%86%D8%B4.%D8%A7%D9%81%D8%B2%D8%A7%DB%8C%DB%8C.%D8%B2%D8%A8%D8%A7%D9%86.%D9%88.%D8%A7%D8%AF%D8%A8%DB%8C%D8%A7%D8%AA.%D9%81%D8%A7%D8%B1%D8%B3%DB%8C.%D8%A8%D8%B1%D8%A7%DB%8C.%D8%AF%D8%A7%D9%86%D8%B4%DA%AF%D8%A7%D9%87%DB%8C%D8%A7%D9%86.%D8%AC%D9%85%D9%87%D9%88%D8%B1%DB%8C.%D8%A2%D8%B0%D8%B1%D8%A8%D8%A7%DB%8C%D8%AC%D8%A7%D9%86.%D8%AF%D8%B1.%D8%AF%D8%A7%D9%86%D8%B4%DA%AF%D8%A7%D9%87.%D8%AA%D8%A8%D8%B1%DB%8C%D8%B2.%D8%A8%D8%B1%DA%AF%D8%B2%D8%A7%D8%B1.%D8%B4%D8%AF.html>

دوشنبه ۱۳ مهر ۱۳۹۴، خانه کتاب، <http://www.ketab.ir>

جمعه ۱۸ دی ۱۳۹۴، مرکز آموزش‌های آزاد و مجازی دانشگاه تبریز،

<http://vu.tabrizu.ac.ir/Sites/2/2/news.html/Id/7>

۱۸ دی ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران، نرخ بی‌کاری براساس نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۳۹۳،
<http://www.amar.org.ir/Default.aspx?tabid=1838>

۱۳ مهر ۱۳۹۴، سازمان صنعت، معدن و تجارت استان آذربایجان شرقی، صنعت، معدن و تجارت استان آذربایجان شرقی، اردیبهشت ۲۲، نگاه، به‌روزرسانی، یک نگاه، اردیبهشت ۲۲، ۱۳۹۴،
http://aze.mimt.gov.ir/general_content/144275-%D8%B5%D9%86%D8%B9%D8%AA-%D9%85%D8%B9%D8%AF%D9%86-%D8%AA%D8%AC%D8%A7%D8%B1%D8%AA-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D9%86%DA%AF%D8%A7%D9%87.html?t=%D9%85%D8%AD%D8%AA%D9%88%D8%A7%D9%8A-%D8%B9%D9%85%D9%88%D9%85%D9%8A

رئیس نیا، رحیم ۱۳۹۴، «پان ترکسیم». دانش‌نامه‌ی جهان اسلام، جلد ۵، در ۱۹ دی ۱۳۹۴،
<http://rch.ac.ir/article/Details/12919>

Hürriyete, (8 November 2006), Ankara'dan İran'a 'denge' politikası,
<http://www.hurriyet.com.tr/ankara-dan-iran-a-denge-politikasi-5395531>

theguardian, (31 August 2007), US embassy cables: Israel grateful for US support,
<http://www.theguardian.com/world/us-embassy-cables-documents/120696>

Encyclopædia Britannica Online (A), (8 January 2016), Pan-Turkism ,Political movement, Turkey, <http://www.britannica.com/topic/Pan-Turkism>

Encyclopædia Britannica Online (b), (8 January 2016), Pan-Arabism Ideology,
<http://www.britannica.com/topic/Pan-Arabism>

Encyclopædia Britannica Online (c), (8 January 2016), Pan-Arabism Ideology,
<http://www.britannica.com/topic/Pan-Arabism>

Farrokh, Kaveh (12 January 2016), PAN-TURANIANISM TAKES AIM AT AZERBAIJAN,
<http://www.rozanehmagazine.com/NoveDec05/aazariINDEX.HTML>

Wikipedia, the free encyclopedia, List of Azerbaijani-language television channels,
https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Azerbaijani-language_television_channels

محمد رضا محسنی حقیقی - ۲۵ مهر ۱۳۹۶

رایانامه: info@rezamohseni.ir